

Віктор АНДРУЩЕНКО,
президент Міжнародної асоціації ректорів
педагогічних університетів Європи,
ректор Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова, академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України

Рецензія на монографію С.І. Пирожкова, Н.В. Хамітова
«Цивілізаційна суб'єктність України:
від потенцій до нового світогляду і буття людини»
(К.: Наукова думка, 2020. 255 с.)

Проблематика, якій присвячено монографію Сергія Пирожкова й Назіпа Хамітова «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини», є вкрай актуальною для нашої держави.

Із глибин проблематики дослідників цікавить передусім питання про цивілізаційну суб'єктність – стан органічної розвинутості всіх сфер суспільного буття, а отже, незалежності, свободи й суверенітету. Під цивілізаційною суб'єктністю розуміємо таку особливість соціального буття країни, коли вона не є об'єктом впливу інших країн та їхніх союзів, а вільно конструює своє цивілізаційне майбутнє, спосіб життя, усвідомлює власні, а не нав'язані ззовні цінності, окреслює справжні національні інтереси.

Евристична цінність зазначеної монографії полягає в розробленні нової методологічної стратегії, що є продуктивною для визначення умов набуття та способів реалізування цивілізаційної суб'єктності України, а також осмислення її перспектив. Цю методологію визначено як метаантропологічний потенціалізм – теоретичний та практичний спосіб розвитку життєвого потенціалу й посилення суб'єктності особистості, нації. Така методологія поєднує потенціалізм (розробляє академік С.І. Пирожков), що дозволяє оцінювати закладені в якійсь системі можливості, з метаантропологією (розвиває професор Н.В. Хамітов). Останню в книзі визначено як теорію буденного, граничного й метаграничного вимірів буття людини чи соціальної системи; цим вимірам відповідають буденний, особистіс-

ний і філософський типи світогляду. Синергія потенціалізму та метаантропології як методологічних стратегій підсилює креативні можливості кожної з них, що дозволяє дослідникам зробити низку цікавих висновків щодо умов і параметрів цивілізаційної суб'єктності нашої країни.

Автори слушно зауважили, що набуття цивілізаційної суб'єктності у XXI столітті – за умов гібридного світового порядку й геополітичної турбулентності – є «глибинною умовою справжньої, стратегічної безпеки соціальних спільнот, в тому числі національних» (с. 17). Водночас вони наголошують на тому, що саме безпека – це умова суб'єктності, її потенція. Тільки після формування потрібного рівня безпеки країна може розгортати свою суб'єктність як здатність до самостійного цивілізаційного розвитку. Дослідники слушно визначають проблему складної взаємодії національної безпеки та суб'єктності країни, яку має опікати справжня еліта й усвідомлювати її народ. Справді, «специфічна динаміка національної безпеки та суб'єктності країни, по суті, є способом розгортання її національної ідеї, а можливо, й самою національною ідеєю» (с. 17). У запропонованій книзі детально проаналізовано цю динаміку.

Дослідники сформулювали основоположний принцип, який визначає її конструктивність: суб'єктність країни є смыслом і метою її безпеки, а не навпаки. Інакше кажучи, безпека держави є засобом досягнення її суб'єктності. Справді, країни, які надмірно сфокусовані на своїй безпеці та на інноваційності в ній, можуть утрачати куди ширші інноваційні перспективи і, відповідно, можливість цивілізаційного лідерства. Ідеться, наприклад, про Північну Корею, як влучно зауважили в цьому контексті автори.

Отже, на думку С.І. Пирожкова й Н.В. Хамітова, національна безпека та суб'єктність країни діалектично пов'язані. Цікаво показано, що в різних соціальних системах акцентують або на формуванні умов національної безпеки, або на актуалізуванні суб'єктності країни, які є головними цінностями. Акцент на безпеці – це посилення адміністративно-командного апарату держави на протипагу громадянському суспільству, що призводить до авторитарних і навіть тоталітарних тенденцій. Акцент на суб'єктності веде до розвитку середнього класу, громадянського суспільства, сприяє вільному самореалізуванню людини, а тому означає розвій демократії та правової держави.

Дослідники висвітлили обидва шляхи розвитку країн і цивілізаційних спільнот – мобілізаційний та інноваційний. Останній, вважають автори, найпродуктивніший, адже він уможливорює гармонійне співіснування зовнішньополітичного та внутрішньополітичного векторів посилення як суб'єктності, так і безпеки країни.

Важливими є міркування про те, що в сучасному світі розгортання суб'єктності країни шляхом інноваційного розвитку означає набуття

стратегічної національної безпеки. Інноваційність задає суб'єктності силу й формує економічний, духовно-культурний і політичний потенціали, без яких безпека стає лише декларацією та утопією, як би її не декорували на парадах і в пропагандистських роликах.

Можна погодитися, що інноваційна суб'єктність породжує цивілізаційні можливості та їх успішну реалізацію, а відтак – безпеку, потрібну для збереження й розгортання суверенітету. Справді, національна безпека та суб'єктність України в сучасному світі неможливі без інноваційності, яка вільно буває в самореалізуванні громадян без адміністративно-командного контролю, репресивних та саморепресивних практик, властивих авторитарним і тоталітарним режимам. Автори підкреслюють, що інноваційність має бути не тільки ефективною, а й гуманістичною – це запорука стабільної та динамічної суб'єктності, а отже, і стабільної та динамічної національної безпеки.

Закономірним є висновок авторів: інноваційній гуманістичній суб'єктності України, що є результатом її цивілізаційного проєкту, іманентно притаманна безпека. Крім того, дослідники справедливо зазначили, що не слід нехтувати національною безпекою як окремим питанням та сферою, адже суб'єктність, що перебуває осторонь од проблем безпеки в реальному світі, стає небезпечною. Сам факт інноваційної і гуманістичної суб'єктності України ще не означає стратегічну безпеку нашої країни, автоматично не породжує її. Обов'язок інтелектуальної та політичної еліт України – перманентне аналізування динаміки змін національних інтересів наших міжнародних партнерів і конкурентів та коригування безпекової політики.

Насамкінець зауважу, що видання «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини» є справді актуальним та інноваційним науковим дослідженням, яке має не лише велике теоретико-методологічне, а й практичне значення для реалізування національної безпеки та цивілізаційного розвитку України, а тому, безперечно, буде цікавою і актуальною не лише для науковців та освітян, а й для всіх, кому небайдужі цивілізаційні перспективи нашої Батьківщини.